

Ajaloo õpik 8. klassile

Uusaeg

I osa

Anu Raudsepp, Lauri Kann, Vivian Siirman

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Anu Raudsepp (5. ptk; 10.–12. ptk; 16.–18. ptk; 20.–23. ptk; 27. ptk)

Lauri Kann (1.–4. ptk; 6.–9. ptk; 15. ptk; 24.–26. ptk)

Vivian Siirman (13.–14. ptk; 19. ptk)

Ajaloo õpik 8. klassile

Uusaeg

I osa

Retsenseerinud Kaarel Vanamõlder, Merle Lupp

Toimetanud Margo Roasto

Keeletoimetaja Piret Põldver

Kaane kujundanud Kristjan Allik

Küljendanud Heisi Väljak

Kaardid: Heisi Väljak, Tiit Kitsik (165)

Mõistesõnastiku koostanud Lauri Kann, Margo Roasto

Küsimused koostanud Anu Raudsepp

Fotod ja illustratsioonid

Wikimedia Commons: 10, 12, 13 ülal ja äärel, 14, 15, 16 äärel ja all, 17 all, 18, 19, 20, 21 ülal ja keskel, 22, 23, 24 äärel ja all, 25 ülal, keskel ja äärel, 26, 27, 28, 29, 30 ülal ja all, 31, 33, 34 ülal ja all, 35 ülal ja all, 36 ülal, keskel ja all, 37, 38, 39 (EEVA), 41, 42, 43 ülal ja äärel, 45 ülal ja all, 46 ülal ja keskel, 47, 49, 50 ülal ja all, 51 ülal ja all, 52, 54, 55 ülal ja all, 57, 59 ülal ja all, 60, 61 äärel ja all, 62 ülal ja all, 63, 65, 66, 67 üleval, keskel ja all, 68 äärel, 69, 70, 71 ülal ja äärel, 72 ülal ja all, 73, 75, 77, 79, 80 keskel ja all, 81 äärel ja all, 82, 83, 84, 85 äärel ja all, 87 äärel (Karabinier), keskel ja all, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101 (DIGAR), 109 üleval, keskel ja all, 112 ülal ja all, 114, 115 äärel ja keskel, 116 ülal ja keskel, 118, 120 keskel, 121, 122 ülal ja all, 123 ülal ja keskel, 124 ülal, paremal ja vasakul, 125 äärel ja all, 127 äärel ja all, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146 ülal ja all, 147 ülal, keskel ja all, 148, 149, 150, 151, 152 äärel ja keskel, 153, 154, 155, 156 ülal, äärel ja all, 157, 158, 159, 160 all, 161, 162, 163, 164 ülal, 166 keskel ja äärel, 167, 169 äärel, 170 äärel ja all, 172, 173, 174, 175, 177, 179 ülal ja all, 180, 181 äärel ja keskel, 183, 184, 185, 186, 187 ülal ja all, 188 ülal ja all, 189.

Creative commons: 86, 88 ülal (dalbera) ja keskel (Anvelt), 104 (Metsavend), 105 (Väino Valdmann), 106 (Boy), 120 äärel (Fedele Ferrara), 164 keskel (Sergii Rudiuk) ja äärel (Hung Chung Chih), 169 keskel (Everett Historical).

Shutterstock: 17 ülal (Jose Ignacio Soto), 68 ülal (yegorovnick), 78 (bioraven), 102 (Mikhail Markovskiy), 103 äärel (Uskarp), 103 all (Olesya Kuznetsova), 107 (Anilah), 111 (Richie Chan), 160 äärel (Bahdanovich Alena), 161 äärel (LeStudio).

Sektordiagramm (183): Philip D. Curtin. The Atlantic Slave Trade: A Census.

Illustratsioon kaanel: Thomas Lawrence. Portrait of Arthur Atherley as an Etonian (u 1791)/ Wikimedia Commons

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega me pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

Trükk: Print Best OÜ

ISBN: 978-9949-641-23-9

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ, 2019

Tartu mnt 74, 10144 Tallinn, tel 5919 6117

www.kirjastusmaurus.ee

tellimine@kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Hea õpiku kasutaja!

Hoiad käes 8. klassi ajaloo õpiku I osa, mis käsitleb varauusaja ajalugu. Kuna Euroopa mõjutas varauusajal oluliselt muid maailma piirkondi, siis on õpikus kesksel kohal Euroopa ajalugu, kuid selle kõrval ei ole jäänud tähelepanuta ka Aafrika, Aasia ja Ameerika. Eraldi peatükid ja alapeatükid oleme pühendanud Eesti ajaloo, mida oleme lõiminud laiemalt Euroopa ajaloos aset leidnud protsessidega.

Põhirõhk on asetatud varauusaja ajaloo olulistele teemadele nagu absolutism ja parlamentarism, tööstusrevolutsioon ja Prantsuse revolutsioon, ususõjad ja valgustus. Eraldi peatükki ei ole maadeavastuste ja reformatsiooni kohta, kuna neid teemasid on käsitletud juba Mauruse keskaja õpikus. Lisaks poliitilisele ajaloole on õpikus peatükid ka varauusaja rahvastiku, kultuuri ja eluolu kohta. Sel viisil oleme üritanud leida tasakaalu nn suurte ajalooliste sündmuste jutustamise ning tolaeagse inimese maailmapildi ja igapäevaelu kajastamise vahel.

Kaugemate maailmajagude puhul oleme kirjeldanud nende ajaloolist arengut, mitte üksnes Euroopa kolonisatsiooni mõjutusi. Sealjuures on olnud meie teadlik valik, et väljaspool Euroopat asuvate piirkondade puhul oleme pannud rõhu ka nende varasemale, st varauusaja-eelsele perioodile. Nende piirkondade ajaloo kohta tervikpildi loomisel on oluline tähelepanu pöörata ka sealsete tsivilisatsioonide kujunemisloole.

Õpiku lehekülgede äärtel on olulisemate mõistete selgitused. Täiendavaid teadmisi annavad lisatekstitid ja kaardid. Monarhide nimede järel sulgudes on nende valitsusaastad, teiste ajalooliste isikute nimede järel sulgudes aga nende eluaastad. Küsimused ja ülesanded on paigutatud kohe tekstilõigu järele, mitte peatüki lõppu – see aitab õpitut paremini ja kiiremini kinnistada. Huvitavaks lisalugemiseks on „Avasta“ peatükid. Läbitud teemade kohta leiab harjutusi ja ülesandeid töövihikust.

Põnevat lugemist!

Autorid

SISUKORD

1. Varauusaeg	8
---------------	---

Lääne-Euroopa varauusajal

2. Prantsusmaa	14
3. Inglismaa	20
4. Saksamaa ja Austria	26
5. Valgustusfilosoofia	34
6. Prantsuse revolutsioon	40
7. Napoleoni sõjad	48
<i>Avasta! Kalender ja ajaarvamine</i>	56

Põhja- ja Ida-Euroopa varauusajal

8. Poola-Leedu	58
9. Rootsi ja Taani	66
10. Eesti Rootsi koosseisus	74
11. Venemaa	80
12. Eesti Venemaa koosseisus	86
13. Talurahvas Eestis	92
14. Linnad Eestis	98
<i>Avasta! Rahvakillud Eestis</i>	104
<i>Avasta! Rehemaja</i>	106

Ühiskond ja kultuur varauusajal

15. Riik varauusajal	108
16. Religioon ja kirik	114
17. Teadusrevolutsioon	120
18. Tööstusrevolutsiooni algus	126
19. Maarahvas Euroopas	130
20. Rahvastik	138
21. Tervis ja toitumine	144
22. Rõivastus ja mood	150
23. Kunst	154
<i>Avasta! Eesti talurahva toidulaud ja rõivastus</i>	<i>160</i>

Maailm väljaspool Euroopat

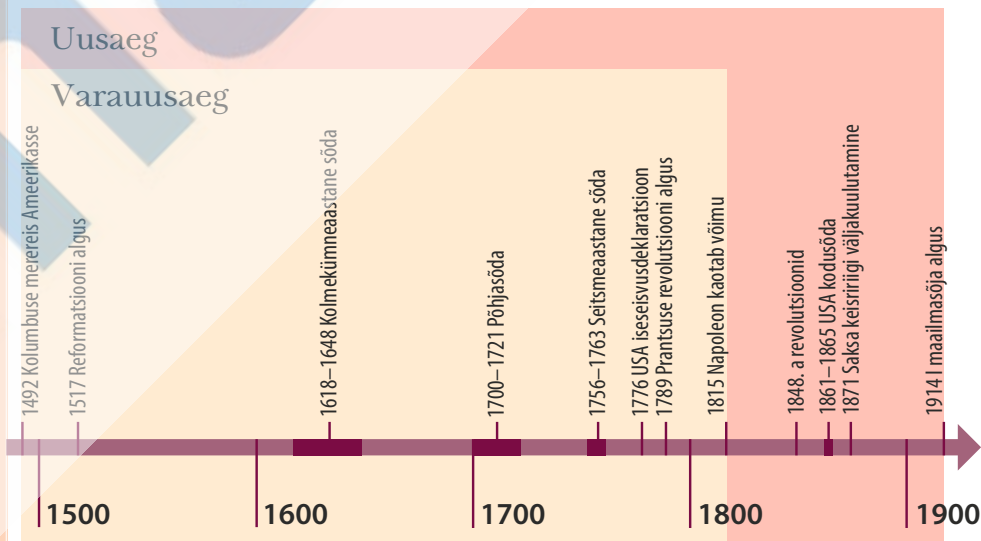
24. Hiina, Jaapan ja Korea	162
25. Aafrika	168
26. Ameerika	174
27. Koloniaalkaubandus	182
<i>Avasta! Kartul ja tomat</i>	<i>188</i>
Mõistesõnastik	190

1. Varauusaeg

Varauusajaks nimetatakse ajalooperioodi, mis hinnanguliselt hõlmab ajavahemikku 1500–1800. Üheks levinumaks varauusaja algust tähistavaks sündmuseks on Christoph Kolumbuse esimene merereis Ameerikasse 1492. aastal. Kolumbuse merereisi tõttu ei muutunud Euroopas ega Ameerikas kohe küll midagi, kuid maadeavastustel oli pikemas perspektiivis maailma ajaloole väga suur mõju.

Uusaeg on mõnevõrra keeruline mõiste, kuna tal on nii laiem kui ka kitsam tähendus. Laiemas tähenduses on uusaeg ajalooperiood, mis algas umbes aastal 1500 ja lõppes aastal 1914. Seega on varauusaeg osa uusajast selle mõiste laiemas tähenduses. Kitsamas tähenduses on uusaeg ajalooperiood, mis kestis varauusaja lõpust kuni Esimese maailmasõja alguseni.

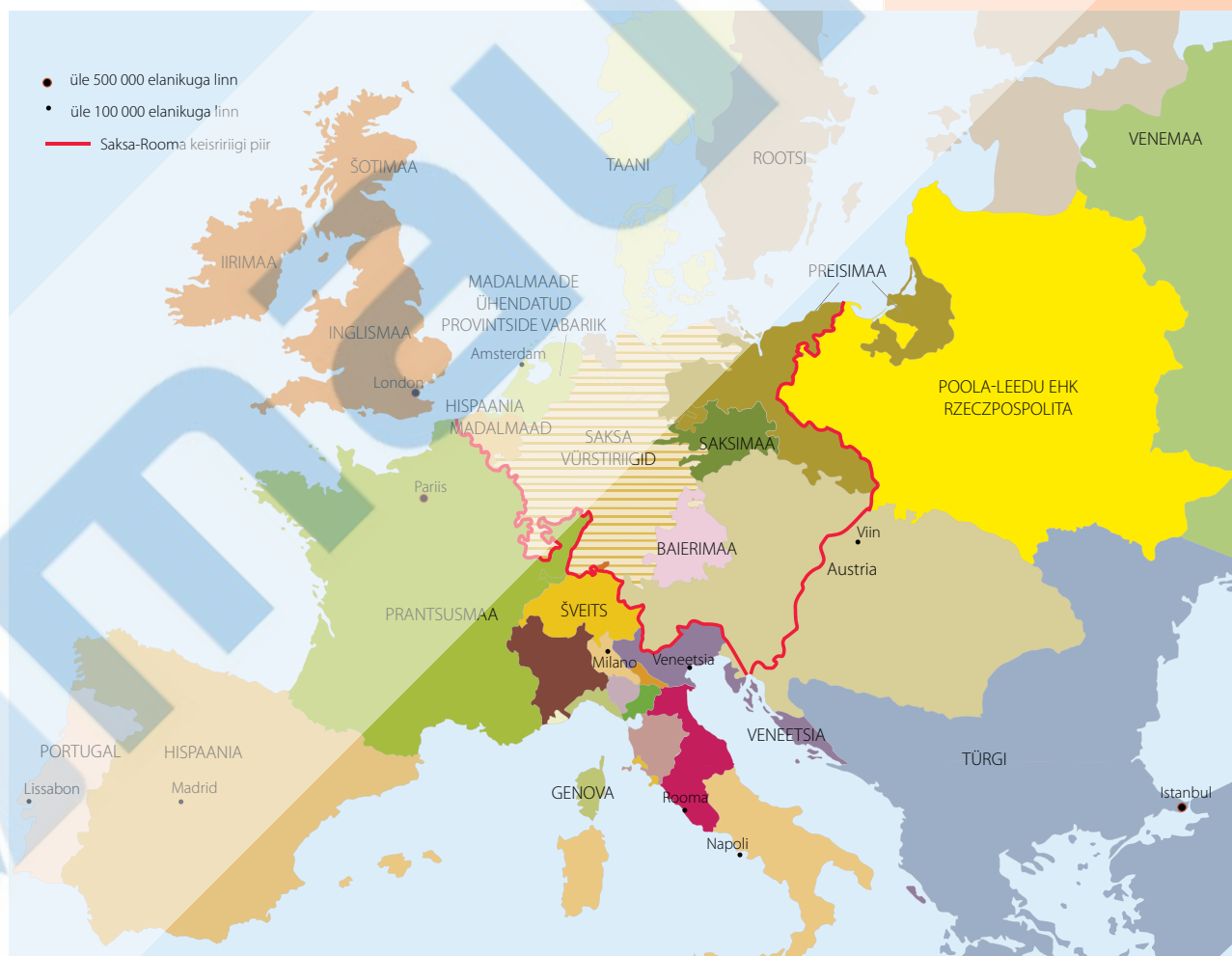
Varauusaeg on osa uusajast selle mõiste laiemas tähenduses.

Maadeavastused löid võimaluse selleks, et maailma kaugeimad piirkonnad said teadlikuks üksteise olemasolust. Kontaktid eri maailmajagude vahel töid kaasa nii põllukultuuride, tehnoloogia, usu kui ka rahvaste ja kommete levimise uutele aladele. Kuna suurte koloniaalimpeeriumide rajajad olid eurooplased, siis oli varauusajal Euroopa mõju kõigist piirkondadest kõige suurem.

Euroopas oli varauusaeg tugeva keskvõimuga **riikide kujunemise aeg**. Varauusaja alguses oli Euroopa võimsaim riik Hispaania, kuid hiljem Prantsusmaa ja Inglismaa. Need Euroopa maad, kus tugeva keskvõimuga riike välja ei kujunenud, jäid oma naabritega võrreldes nõrgaks. Sellisteks maadeks olid näiteks Itaalia ja Saksamaa, millest esimene oli killustunud mitmeks, teine koguni mitmesajaks riigiks.

Euroopa aastal 1700

Absoluutne monarhia ehk absolutism – riigikord, milles monarhil ehk valitsejal on piiramatu võim

Reformatsioon ehk usupuhastusliikumine – 16. sajandil alguse saanud katoliku kiriku suhtes kriitiline religioosne ja poliitiline liikumine, mille tulemusel loodi mitu uut kirikut

Trükkalid 16. sajandil
(J. Amman, 1568)

Valgustus – 18. sajandil levinud vaimuliikumine, mis rõhutas, et riigi eesmärk peab olema rahva heaolu tagamine

Varauusajale iseloomulikuks valitsemiskorralduseks oli **absolutism** ehk piiramatu kuningavõim. Absolutistlikus riigis oli kuningas nii seaduste looja, valitseja kui ka kõrgeim kohtunik. Varauusajal olid peaaegu kõik Euroopa riigid lühemat või pikemat aega absolutistlikud.

Keskajal olid enamik Euroopa riike katoliiklikud, kuid varauusaja alguses tekkis katoliku kiriku kõrvale mitu teist kirikut, nagu luteri, kalvinistlik ja anglikaani kirik. Varauusaegses Euroopas toimus palju ohvriterohkeid **ususõdu**, mida peeti nii eri kogukondade vahel riikide sees kui ka riikide vahel. Välispoliitikat kujundades ning vaenlasi ja liitlasi otsides lähtusid riigid tihtipeale sellest, millist usku oli ühe või teise riigi valitseja.

Nii nagu keskajal, ei käinud ka varauusajal suurem osa inimesi kunagi koolis, kuid varauusajal hariduse kättesaadavus siiski paranes. Hariduse levikul lihtrahva hulka oli oluline roll **reformatsiooni** ehk usupuhastusliikumisel. Selle käigus rõhutati vajadust lugeda pühakirja ning usku sügavamalt mõista. Seetõttu soodustas reformatsioon koolide rajamist lihtrahvale. Nii hariduse kui ka teadmiste leviku oluliseks eeltingimuseks oli **trükikunsti** kasutusele võtmine 15. sajandil. Trükitud raamat oli märksa odavam kui käsitsi ümber kirjutatud raamat. Seeläbi muutis trükikunst raamatud kättesaadavaks suuremale hulgale inimestele.

Varauusaeg oli teadusliku maailmapildi kujunemise aeg. Uute teadmiste otsimisel kinnistus arusaam, et teadmine peab põhinema tõenditel, mille saamiseks tuleb läbi viia vaatlusi ja katseid. Samas oli varauusaegsetes ühiskondades endiselt palju ebausk, mille üheks väljenduseks olid kohtuprotsessid inimeste üle, keda süüdistati nõidumises.

18. sajandil levis oluline vaimuliikumine **valgustus**,

mis rõhutas, et riigi eesmärk peab olema rahva heaolu tagamine. Ühest küljest mõjutas see liikumine mitme riigi valitsejat parandama rahva elujärge, teisest küljest suunas valgustuskirjandus inimesi nõudma paremini korraldatud ühiskonda. Valgustajad löid ettekujutuse nn **valgustatud monarhist** ehk valitsejast, kes peab silmas rahva heaolu. Valgustusaegsed ideed mõjutasid tugevalt 18. sajandi lõpus puhkenud **revolutsioone**, mis tõid ühiskonda suuri muutusi.

- Meenuta varemõpitust, milliseid keskaja lõppu tähistavad sündmusi sa veel tead.
- Millise maailmajao mõju oli teistele piirkondadele varauusajal kõige suurem? Põhjenda.
- Mis mõjutas varauusajal Euroopa riikide välispoliitikat?

VARAUUSAEGNE ÜHISKOND

Varauusaegne Euroopa ühiskond oli seisuslik ühiskond, mis tähendab seda, et inimese õigused ja kohustused määras seisus, kuhu inimese kuulus. Inimesed jagunesid **vaimulikuseisuse**, **aadliseisuse** ja **kolmanda seisuse** ehk lihtrahva vahel. Sealjuures moodustasid kahte kõrgemasse seisusse kuuluvad inimesed vaid mõne protsendi elanikkonnast ning kolmanda seisuse esindajad kogu ülejäänud ühiskonna.

Varauusaegsetes riikides oli peaaegu eranditult reeglilik, et kolmandasse seisusse kuulunud inimesed ei saanud kõrgemaid riigiameteid ega olnud sõjaväes ohvitserideks. Kuigi valitsejad said ka kolmanda seisuse esindajaid aadliseisusse tõsta, juhtus seda niivõrd harva, et see oli sisuliselt kättesaamatu võimalus. Vaimulikuseisusse ei sünnitud ning seega täienes ta teiste seisuste arvelt. Samas eeldas vaimulikuks saamine head haridust, mis ei olnud enamikule inimestele kättesaadav.

Aadlikel ja vaimulikel oli rohkem õigusi kui lihtrahval. Üldiselt elasid aadlikud jõukamat elu kui kolmanda seisuse esindajad, kuid ka seisuste sees oli suuri erinevusi. Nii näiteks kuulusid

Valgustatud monarh – monarh, kes valitseb riiki valgustusideedest lähtuvalt

Revolutsioon – nimetus murrangulistele aegadele, mil ühiskonnas toimuvad järsud muutused

vaimulikuseisusse nii luksuslikku elu elavad piiskopid kui ka vaesed preestrid väikeses külas. Aadliseisuses oli hiiglaslikke maavaldusi omavaid krahve, kuid nende hulgas leidsid ka vaesunud maata aadlikke. Kuigi kolmanda seisuse hulka kuulus ka rikkaid suurkaupmehi, moodustasid suurema osa kolmandast seisusest siiski tagasihoidlikku elu elavad talupojad ja linnaelanikud.

Saksa aadliperekond

16. sajandil

(F. Pourbus noorem, u 1593)

Kuna varauusajal elas enamik inimesi maal, moodustas kolmanda seisuse peamiselt talurahvas. Talupojad pidid kandma aadlikele ja kirikule mitmesuguseid koormisi. Eriti raskes olukorras olid talupojad nendes maades, kus kehtis **pärisorjus**. Pärisorjus tähendas seda, et talupoeg kuulus isiklikult mõisnikule ning ei tohtinud ilma mõisniku loata lahkuda. Kui Lääne-Euroopas oli talupoegade pärisorjus varauusaja alguses kaotatud, siis Ida-Euroopas olid talupojad enamasti pärisorjad.

Madalmaalde talupojad
17. sajandil
(A. van Ostade, 1661)

- **Nimeta varauusaja seisused.**
- **Selgita, mille põhjal jagunesid inimesed seisustesse.**
- **Mille poolest erines Lääne- ja Ida-Euroopa talupoegade olukord varauusajal?**
- **Rühmatöö. Uuri internetist või teatmeteostest lisainfot varauusaja seisuste kohta. Tehke skeem, millele märgite kõik seisused. Joonistage välja, kuidas nad omavahel suhestusid.**

VARAUUSAJA LÕPP

Varauusaja lõpuks loetakse 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses toimunud suuri muutusi. 1789. aastal algas Euroopa ühes võimsaimas riigis Prantsusmaal revolutsioon, mis kaotas mõne aastaga paljude sajandite jooksul kujunenud ühiskonnakorralduse. Revolutsiooni ajal kuulutati inimesed võrdseteks ning kuningavõimu asemel kehtestati vabariik. Kuna Napoleon Bonaparte sai Prantsusmaa keisriks revolutsiooni tõttu, on levinud Napoleoni valitsusaega käsitleda veel osana varauusajast. Varauusaja lõpuks võib aga pidada 1815. aastat, mil Napoleon võimu kaotas.

- **Milliseid muutusi peetakse varauusaja lõpuks?**

Suured purjelaevad olid
varauusajal kõige kiiremad
transpordivahendid.
(W. van de Velde noorem, u 1680)

2. Prantsusmaa

Ususõdade järel kujunes Prantsusmaast tugev absolutistlik kuningriik. Päikesekuningas Louis XIV õukond sai eeskujuks kogu Euroopale. Bourboni dünastiast Prantsusmaa kuningate suurimateks välispoliitilisteks vastasteks olid Habsburgide soost valitsejad.

USUSÕJAD PRANTSUSMAAL

Prantsusmaad vaevasid 16. sajandi teisel poolel verised ususõjad. Prantsusmaa kuningad ning suurem osa elanikke olid katoliiklased, kuid riigi lõunaosas elas palju kalviniste, keda nimetati **hugenottideks**. 1572. aastal abiellus kuningas Charles IX õde hugenotist Navarra kuningaga. Kuna riigi mõjuvõimsamad hugenotid reisisid pulmadeks katoliiklikku Pariisi, siis otsustasid mõned katoliiklased neid kohe pärast pulmi rünnata. Tähtsamate hugenottide mõrvad muutusid massilisteks tapatalguteks, kus valimatult aeti taga kõiki hugenotte. Kuigi katoliiklasest printsessi ja hugenotist kuninga pulmad oleks pidanud olema lepitav sündmus, sai sellest hoopis kohutav veretöö. Kuna tapatalgud said alguse **pärtliöö**l, siis tuntakse seda pärtliöö veretöona.

Hugenotid – prantsuse kalvinistid

Pärtliöö veresaun Pariisis
24. augustil 1572
(F. Dubois, 16. sajandi lõpp)

Kui kuningas Henri III 1589. aastal mõrvati, siis oli riigi majanduslik seisukord kehv, teed ja sillad halvas olukorras ning Pariisi garnisoni aitas mehitada katoliikliku Hispaania sõjavägi. Kuna Henri III-l ei olnud lapsi, päris trooni tema kauge isapoolne sugulane **Bourbonid** dünastiast Navarra kuningas Henri, kelle pulmadest oli saanud alguse Pärtliöö veretöö. **Henri IV** (1589–1610) kuningaks saamine tekitas katoliiklaste hulgas niivõrd suure vastuseisu, et Pariisis peeti lahinguid, takistamaks tema troonile asumist. Kuningaks saamise nimel pöördus Henri katoliku usku.

Kuningana õnnestus Henri IV-l riigi majanduslikku olukorda parandada, ta lasi ehitada teid ja sildu ning võttis vastu seadusi, mis kaitsesid talupoegi laostumast. Tema valitsusaega iseloomustab tema kuulus lause, et mitte ükski talupoeg ei peaks olema nii vaene, et ei saaks igal pühapäeval endale süüa süüa kana lubada. 1598. aastal kirjutas ta alla **Nantes'i ediktile**, millega lubati hugenottidele usuvabadus ja märkimisväärne poliitiline sõltumatus. See aitas lõpetada riiki laastanud ususõjad. Kuna Henri IV oli usku vahetanud, pidasid paljud katoliiklased teda siiski sobimatuks kuningaks ja paljud protestandid reeturiks. 1610. aastal tungis noaga relvastatud fanaatik Pariisi tänaval tema tõlda ja tappis kuninga. Henri IV valitsusaeg on jätnud hilisematele põlvkondadele aga niivõrd sügava jälje, et Prantsusmaa ajaloos tuntakse teda nimetuse all hea kuningas (*pr le bon roi*).

- Miks on Henri IV tuntud kui hea kuningas?
- Milles seisnes Nantes'i edikti tähtsus?

ABSOLUTISM PRANTSUSMAAL

Henri IV poeg **Louis XIII** (1610–1643) oli veel laps, kui ta Prantsusmaa trooni päris. Esialgu langetas Louis XIII eest otsuseid tema itaallannast ema Maria de' Medici. Sellel ajal muutusid väga tähtsaks mitmed itaalia rahvusest ministrid, kes olid Prantsusmaal ebapopulaarsed juba seetõttu, et nad olid välismaalased. Teismelisena läks Louis emaga tülli ja saatis ema mõneks ajaks riigist välja. Louis XIII ei hakanud ise kunagi riigiasjadega igapäevast tegelema. 1624. aastal määras ta tähtsaimaks ministriks kardinal

Bourbonid – suguvõsa, mille esindajad olid Prantsusmaa troonil aastatel 1589–1792 ja 1814–1830

Henri IV
(F. Quesnel, 1602)

*Kardinal – kõrge vaimulik
katoliku kirikus*

Kardinal de Richelieu
(P. de Champaigne, 1642)

Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642), kellest kujunes ligi kahekümneks aastaks Prantsusmaa kõige tähtsam poliitik.

Richelieu poliitika peamine eesmärk oli kuningavõimu tugevdamine ja selle hiilguse suurendamine. Selleks, et tugevdada kesk- võimu mõju kohalike asjade otsustamisel, määrati haldusüksuste etteotsa kuningavõimu esindajad ehk intendandid. Hugenottide poliitilise sõltumatuse murdmiseks vallutati ja hävitati nende sõjalised kindlustused. Välispoliitikas oli Prantsusmaa suurimaks vastasseks mitmes Euroopa riigis valitsev Habsburgide dünastia. See vastasseis tuli teravalt ilmsiks Kolmekümneaastases sõjas (1618–1648), mis sai alguse katoliikliku Saksa-Rooma keisri ja tema protestantidest vürstide tülist. Vaatamata sellele, et Richelieu oli katoliiklasest vaimulik, asus Prantsusmaa sõjas protestantide poolele, et nõrgestada Habsburgide soost Saksa-Rooma keisrit.

PÄIKESEKUNINGAS LOUIS XIV

Kui Richelieu ja Louis XIII aastase vahega surid, oli noor troonipärija **Louis XIV** (1643–1715) veel laps ning tema ema kuninganna Anna poolehoiu võitnud kardinal Jules Mazarinist sai riigi

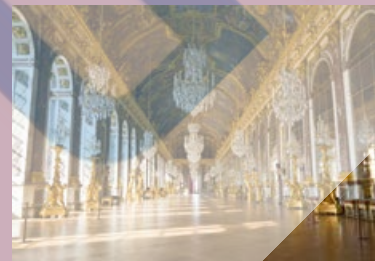
tegelik juht. Pärast Mazarini surma 1661. aastal hakkas tollal kahekümne kahe aastane Louis XIV ise riigivalitsemisega tegelema. Louis XIV valitsusaeg oli Prantsusmaa kuningavõimu hiilgeajaks. Temale omistatud lause „Riik – see olen mina!“ (pr *L'Etat, c'est moi!*) iseloomustab, kuivõrd oli kuninga isik kõige keskpunktiks. Louis XIV ajal oli Prantsusmaa kuningavõim teistele valitsejatele eeskujuks. Tema ajal välja ehitatud

Louis XIV
(H. Rigaut, 1701)

Versailles' lossist sai imetusobjekt, millega sarnanevaid losse üritati mujalgi rajada. Louis XIV õukonnaelu oli aga kadedust tekitav pil-lerkaar, mille kombeid teiste maade õukonnad matkisid. Prantsuse keelest sai rahvusvahelises suhtluses kõige olulisem keel.

Versailles' loss sai Prantsuse kuninga Louis XIV ajal riigi ja õukonna keskpunktiks. Loss ehitati paika, kus varem asus kuninga jahi-majake. Kuningas kolis koos õukonnaga paleesse 1682. aastal. Palees on üle 2000 ruumi. Versailles' lossi üks suursugusemaid ruume on peegligalerii, mis on 73 meetrit pikk ja 12 meetrit kõrge. Samuti loodi palee juurde suurejooneline ligi 800 hektari suurune park. Louis XIV valitsusajal elas palees tuhandeid inimesi. Need olid õukondlased, kes lahutasid igapäevaselt lossis oma meelt. Kuninga ja õukondlaste rõõmuks korraldati kontserte, balle ja teatrietendusi.

Peegligalerii Versailles' lossis

Versailles' loss 17. sajandil
(P. Patel, u 1668)

Merkantilism – varauusajal levinud majanduspoliitika põhimõte, mille järgi peaks riik võimalikult palju kaupu eksportima ning võimalikult vähe importima

Jean-Baptiste Colbert
(R. Nanteuil, 1676)

Koloonia – emamaale alluv asumaa

Prantsusmaa majandusliku edu taga seisis Louis XIV rahanduse eest vastutav minister **Jean-Baptiste Colbert** (1619–1683), kes lähtus **merkantilistlikust** majanduspoliitikast. See tähendas, et riik seadis eesmärgiks võimalikult palju kaupu eksportida ja vähe importida, et riiki jääks palju väärismetalli. Selleks kasutati kaitsetolle, mis muutsid välismaalt toodud kauba nii kalliks, et sellel oli väga raske kohaliku kaubaga konkureerida. Colbert'i poolt ellu viidud majanduspoliitika kujunes eeskujuks ka teistele Euroopa riikidele.

Sisepoliitikas jätkas Louis XIV riigi ühetaolisemaks kujundamise poliitikat, lähtudes põhimõttest: üks kuningas, üks seadus, üks usk (*pr un roi, une loi, une foi*). 1685. aastal tühistas Louis XIV Nantes'i edikti ning keelustas hugenottide usu. Sajad tuhanded hugenotid sõitsid Prantsusmaalt minema kas naaberriikidesse või Ameerikasse. Kuna hugenottidel takistati asuda Prantsusmaa kolooniatesse, läksid paljud Ameerikasse suunduvad hugenotid Inglismaa kolooniatesse, aidates seeläbi neid rahvastada.

- **Kuidas tõlgendada Louis XIV-le omistatud lauset „Riik – see olen mina!“?**
- **Miks sai prantsuse keel väga oluliseks rahvusvaheliseks suhtluskeeleks?**
- **Mis kindlustas Prantsusmaale majandusliku edu?**

LOUIS XIV VÄLISPOLIITIKA

Louis XIV pidas mitu sõda eesmärgiga Prantsusmaa valdusi naaberriikide arvelt kasvatada, kuid need sõjad lõppesid loodetust tagasihoidlikumate territoriaalsete võitudega. Prantsusmaa oli küll kõige võimsam sõjaline jõud, kuid tema vastu moodustati tugevaid sõjalisi liite. Kui Louis XIV üritas vallutada Elsass-Lotringi piirkonda, moodustus Prantsusmaa vastane liit, kuhu kuulus nii Saksa-Rooma keiser ja mitmed vürstid kui ka Madalmaad, Rootsi, Hispaania ja Inglismaa. Sõja tulemusel õnnestus Prantsusmaal saada enda valdusse Strasbourg'i linn, kuid seda oli palju vähem kui esialgu loodeti. Niisamuti tuli Louis XIV-l piirduda vaid mõne linnaga, kui ta üritas Hispaania Madalmaid vallutada.

Hispaania kuninga Carlos II surma järel tekkinud segaduses üritas Louis XIV oma lapselast Hispaania troonile saada. Võimalus, et Prantsusmaa kuningakoda saab enda kontrolli alla ka seni Habsburgide käes olnud Hispaania trooni, ühendas jällegi mitmeid Euroopa riike Louis XIV ambitsioonidele vastu seisma. Selle tulemusel puhkes **Hispaaniapärilussõda** (1701–1714), milles Prantsusmaa tugevaimaks vastaseks oli Inglismaa. Kuigi Louis XIV lapselaps asus **Felipe V** (1700–1724, 1724–1746) nime all Hispaanias valitsema, pidi ta sõlmima kokkuleppe, et Hispaania ja Prantsuse trooni kunagi ei ühendata.

Briti ja Madalmaade laevastik
1702. a Vigo lahe lahingus
ründamas Hispaania
kaubalaevu ja neid eskortivad
Prantsuse sõjalaevu.
(L. Bakhuizen, u 1702)

- Nimeta Prantsusmaa välispoliitilised vastased.
- Paaristöö. Louis XIV-le omistatud lause "riik – see olen mina" on saanud väga kuulsaks. Uurige koos paarilisega internetist, mis kontekstis on seda lauset tänapäeval kasutatud. Tooge võimalikult palju erinevaid näiteid ning seletage lühidalt konteksti.

3. Inglismaa

Tudorid – suguvõsa, mille esindajad olid Inglismaa troonil aastatel 1485–1603

Anglikaani kirik – Inglismaa riigikirik, mille rajas kuningas Henry VIII reformatsiooni ajal

Henry VIII
(H. Holbein noorem, u 1537)

Inglismaal rajas kuningas Henry VIII anglikaani kiriku. Kuningavõimu ja parlamendi vastuolud viisid järgneval sajandil kodusõjani ja kuninga Charles I hukkamiseni. Pärast kuningavõimu taastamist suurenes Inglismaal parlamendi võim.

TUDORID INGLISMAA TROONIL

16. sajandil kaotas katoliku kirik Inglismaal riigikiriku positsiooni, kusjuures saareriigis olid sellise arengu põhjused iseäralikku laadi. Kui kuningas **Henry VIII** (1509–1547) soovis oma abikaasa Aragoni Katariina maha jätta, et Anne Boleyniga abielluda, puhkes sellest tüli Rooma paavstiga. Vaatamata kuninga tungivale soovile ei nõustunud paavst abielu tühistamisega. Võimalik, et paavst oli järeleandmatu ka sellepärast, et Katariina oli Saksa-Rooma keisri tädi ning paavst ei tahtnud keisriga tülli minna. Kuningas abiellus oma uue väljavalituga paavsti vastuseisule vaatamata ning rajas anglikaani kiriku, mille juhiks oli tema ise. Mõned aastad hiljem soovis Henry VIII ka Anne Boleynist lahutada ning saatis naise valesüüdistuse alusel kohtu alla. Ühtekokku abiellus Henry VIII kuus korda. Lisaks Anne Boleynile käskis ta hukata ka oma viienda naise Catherine Howardi, kes oli vaid 18-aastane.

Henry VIII ja tema esimese naise Katariina katoliiklikust abielust sündinud tütar **Mary I** (1553–1558) kehtestas Inglismaa troonile saades ajutiselt uuesti katoliku usu. Mary abikaasaks sai Hispaania kuningas Felipe II, kes oli kogu Euroopas tuntud kui pühendunud katoliiklane. Taaskehtestatud katoliikluse periood jäi Inglismaal lühikeseks. Mary järel sai Inglismaa troonile Henry VIII